

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Силвия Петкова

за дисертационния труд на Елена Игоревна Меснянкина

"Стилистична и социокултурна типизация на каламбура в съвременната руска и българска преса", представен за присъждане на образователната и научна степен „доктор”, професионално направление

2.1. Филология. Славянски езици (Стилистика на руския език)

През последните няколко десетилетия езиковата игра и в частност каламбурът все по-често намира реализация в различни сфери на публичната комуникация. В същото време продължава търсенето на адекватен научен подход към изследването на това многоаспектно явление. Стилистичните и социокултурните характеристики на каламбура в славянските езици рядко попадат във фокуса на вниманието на изследователите, което прави темата на представения за защита дисертационен труд особено актуална.

Представената за обсъждане дисертация е написана на руски език и се състои от увод, четири глави, заключение, списък на използваната литература и приложения. Структурата на текста е внимателно обмислена, а изложението е добре балансирано. Прави впечатление, че Елена Меснянкина свободно си служи със средствата на научния стил, като показва високо ниво на академична и езикова компетентност. Изключително силна страна на дисертантката е умението задълбочено да работи с емпиричния материал и целенасочено да търси и открива закономерностите, характерни за битуването и рецепцията на интересуващите я езикови единици в медийното пространство.

В увода целта на изследването се определя като комплексно описание на руския и българския каламбур в съвременната преса въз основа на стилистичните и социокултурните особености на неговите съставни единици, както и на тяхната семантика и функциониране. Произтичащите от целта задачи са формулирани кратко като осем последователни, логично свързани стъпки. В тях проличава стремежът на Е. Меснянкина да разчупи рамките на традиционната стилистика и да представи един по-широк поглед върху обекта на изследване, който е ориентиран към комуникативно-ситуативния контекст на езиковата употреба.

В съответствие с водещия за модерната лингвистика принцип на комплементарността в дисертацията е приложен интегрален подход към анализа на каламбурните единици, който комбинира описателния, интертекстуалния и статистическия методи, а също и методите на структурно-семантичния и функционално-стилистичния анализ. Това методологично разнообразие позволява на дисертантката в

процеса на работата си да допълва първоначално заявената теоретична база, след като някои понятия биват актуализирани или преосмислени в резултат на проучването на събраните езикови данни.

В първа глава, озаглавена "Лингвостилистична характеристика на каламбура като разновидност на езиковата игра", са въведени основният терминологичен апарат и концептуалната рамка на изследването. Давайки си сметка, че проблемът за границите на понятието каламбур не е напълно решен, авторката коментира съществуващите дефиниции и мотивира избора на най-подходящата сред тях, а при разглеждането на спорните въпроси достатъчно ясно изразява своето становище.

Е. Меснянкина демонстрира много добро познаване на съвременното състояние и тенденциите за развитие на руския и българския печат, като разкрива факторите, влияещи върху все по-широкото прилагане на игровия принцип в медийните текстове и особено във вестникарските заглавия. Изтъква се връзката между интензивната употреба на каламбури от журналистите и наблюдаваното в пресата противоборство между тенденцията за демократизация, опростяване на езика и тенденцията за интелектуализация и усложняване на съдържателния план на изказването (стр. 35). Напълно обяснимо в полезрението на дисертантката попада и понятието лингвокреативно мислене, което е ключ към разбирането на механизмите за създаване на каламбури. За успеха на по-нататъшното изследване важно значение има прецизното разграничение на видовете езикова игра, подкрепено с множество интересни примери от руската и българската преса.

На този фон Е. Меснянкина определя спецификата на каламбура, като се опира на гледните точки на авторитетни руски и български лингвисти, за да изгради собствената си изследователска позиция. Тук се проявява едно от главните достойнства на дисертационния труд – авторката не избягва обсъждането на сложните, нееднозначни в теоретично отношение случаи, а се стреми да ги изясни чрез анализ на езиковите данни. Именно въз основа на разсъжденията си върху конкретни примери дисертантката съумява да онагледи тезата си, че каламбурът представлява синкретично, експресивно речево явление, което се реализира във вид на игрови манипулации с думи, словосочетания и фразеологични единици (с. 54). Намирам обаче, че включването на игрови трансформации на прецедентни текстове и фразеологизми в категорията на каламбури се нуждае от по-пространна теоретична обосновка, за което ще стане въпрос по-долу.

Анализът, представен в следващите три глави, обхваща значителен по обем езиков материал – 165 руски и 52 български каламбурни единици. Събирането на толкова обширен корпус от емпирични данни за употребата на каламбури в контекста

на печатните медии и тяхното детайлно проучване с оглед на стилистичните и социокултурните им характеристики имат несъмнена научна стойност. В тази същинска част от изследването се проявяват аналитичните способности на дисертантката, уменията ѝ да съпоставя, категоризира и обобщава езиковите факти.

Във втора глава, посветена на структурно-семантичните типове каламбури и техните стилистични функции, се разкрива спецификата във формирането на различните видове каламбури на лексикално и граматично равнище. Специално бих искала да отбележа ценните наблюдения на Е. Меснянкина, отнасящи се до употребата на полисемантичните, омонимичните и паронимичните каламбури.

Според резултатите от изследването най-често предмет на словесна игра стават прякото и преносното значение. Значението на многозначната дума може да бъде представено в неочакван ракурс чрез различни техники, например, добавяне на поясняващ текстов компонент (*Николя Саркози ждeт ещe oдин срок – тюремный*” [Труд, 04.07.12]). Дисертантката се е справила отлично с нелеката задача да проучи взаимодействието между двете конкуриращи се значения, лежащи в основата на каламбура.

Безспорен интерес от гледна точка на съпоставителната прагмастистика представляват и анализиранияте случаи на използване на междуезикова омонимия в каламбури в руската и българската преса (рус. „*И star, и млад*” [МК, 14.11.13]; бълг. „*Post и молитва*” [Капитал L, №16, 2014]).

Е. Меснянкина изхожда от широкото разбиране за паронимите като близки по звучене думи без значение дали те са свързани с отношения на родство. Така в ползрението ѝ попадат многобройни примери на игра със сходни по звуковия си състав думи, които не са същински пароними, но са изключително показателни за тенденциите в реализацията на игровото начало в съпоставяните езици: рус. „*К Украине поворачиваются Западом*” [Коммерсантъ, 30.04.12], бълг. *Корпоративна банда* [Капитал, 30.04.10].

Дисертантката насочва вниманието си и към стилистичните функции на каламбуриите, които са описани с голяма пълнота на базата на разнообразни и ярки примери.

Тази част от дисертационната разработка служи като своеобразен мост към трета глава, където се изследват стилистичните характеристики на каламбуриите, регистрирани в проследяваните периодични издания. Като извежда ясни критерии за стилистичен анализ и систематизация на каламбурните единици според тяхната лексикална основа, дисертантката стига до извода, че както в руската, така и в българската преса преобладава книжовният тип каламбури (65%). Особено полезни са наблюденията,

според които употребата на разговорна и не книжовна лексика е пряко свързана със силата на емоционалната реакция на журналиста към новината, както и със стремежа да се породи съответната реакция и у адресата. Е. Меснянкина убедително доказва, че актуализацията на разговорната лексика като база за конструиране на каламбурите в двата езика цели да се усили елементът на диалогичност и да се създаде атмосфера на доверие между журналиста и читателите.

При установяването на социокултурните характеристики на каламбурите в четвърта глава дисертантката се опира на категорията социално конструиране на действителността. Предимствата, които ѝ дава това, са свързани с получаването на една по-глобална представа за механизмите за формиране на ценностни ориентири в обществото чрез езика на медиите, чиято неизменна част са каламбурите.

Въз основа на оригиналната си концепция за каламбурната мистификация и каламбурния камуфлаж Е. Меснянкина анализира конкретни журналистически техники, използващи словесната игра като инструмент за манипулиране на съзнанието на масовия адресат. С присъщия си изследователски усет тя напипва пулса на времето, като обръща специално внимание на каламбурите, визиращи въпроса за газовите доставки от Русия за Европа. Дисертантката съумява да докаже, че в рус. „Дело – *труба*?” [АиФ, 09.04.14] и бълг. „Южен *порок*” [Капитал, 09.11.13] чрез буквализацията на преносното значение на компонента *труба* и замяната *поток-порок*, основана на параномазия, се постига особен вид надграждане на смисъла на изходния израз, което внушава негативна оценка на коментираните събития. В тези и редица други игрови манипулации Е. Меснянкина открива подкрепа на тезата си, че каламбурният камуфлаж е сред основните похвати за конструиране на медийната реалност, тъй като отвежда адресата към сферата на емоциите, която не се поддава на рационално опровержение.

Като съществен принос на дисертационното изследване трябва да се отбележи и предложената класификация на видовете социокултурни явления, актуализирани чрез каламбурите. Изготвената статистика за честотата, с която определените от авторката тематични подтипове на каламбура се срещат на страниците на руските и българските вестници, дава възможност да бъдат открити социалните и ценностните приоритети на изследваните лингвокултурни общности. Наред с разграничаването на масови, уникални и типични явления, Е. Меснянкина предлага и друг възможен подход, при който на преден план се извежда оценъчният критерий.

Дисертантката е успяла да обхване в изследването си редица важни екстралингвистични фактори, които определят създаването и интерпретацията на каламбура като стилистична фигура. Като тяхно отражение тя установява наличието на национален, териториален и темпорален компонент в структурата на каламбура.

Разкрита е спецификата, която придава на каламбура използването на тези културно кодирани езикови знаци.

Интересен момент представлява и опитът да се проучи влиянието на възрастовата и професионална обусловеност върху процеса на декодиране на каламбура от страна на читателя.

Заключението съдържа в синтезиран вид основните изводи на дисертационния труд. Най-съществените резултати от извършения анализ на типовете руски и български каламбури тук са изведени на едно следващо ниво на интерпретация и обобщение.

Намирам за особено сполучливо решението на дисертантката да представи данните от изследването на езиковия материал във вид на приложения. Благодарение на прегледната им форма в тях може да се проследи разпределението на каламбуриите по типове и подтипове според зададените стилистични и социокултурни параметри. Съставените приложения са изключително полезни при необходимост от бързо откриване на определен тип каламбур сред многообразието от каламбурни единици, използвани в медийния дискурс.

Заслужава да се отбележи и добрата библиографска осведоменост на дисертантката, която е проучила и осмислила най-важните научни постижения в изследваната област (общо 159 заглавия на руски, български, полски и английски), а при анализа на езиковия материал е използвала достатъчно авторитетни лексикографски източници (общо 24 руски и български речници и справочници).

Дисертацията е съпроводена с подробен автореферат на български език, който отразява адекватно съдържанието и концепцията на изследването. Списъкът на шестте публикации по темата показва, че значителна част от дисертационното изследване е апробирана под формата на доклади на международни форуми и статии в научни издания. Това без съмнение е допринесло за намирането на възможно най-вярната интерпретация на регистрираните езикови факти и за валидирането на резултатите от осъществения анализ.

По време на вътрешното обсъждане на труда към дисертантката бяха отправени редица препоръки, с които тя се е съобразила и, въпреки кратките срокове, успешно е преработила повечето от проблемните пасажии в текста. Отстранени са някои повторения и излишни обяснения, концептуалният и терминологичен апарат е представен по-отчетливо, а направените наблюдения и изводи са по-добре мотивирани благодарение на постигнатата корелация между теоретичната и аналитичната част на изследването.

Имам следните забележки и въпроси по съдържанието на дисертацията:

1) При представянето на теоретичните основи на изследването би следвало да се отдели повече внимание на ключовото понятие типизация като частен случай на

общонаучния термин типология, за да се открие по-релефно същността му. Необходимо е да се изтъкнат предимствата на неговото използване при обработката на корпуса от езикови данни и обобщаването на резултатите от анализа.

2) Както вече споменах, разглеждането на трансформирани фразеологизми и прецедентни изказвания в групата на така наречените фразеологични каламбури (стр. 89-92) се нуждае от по-разгърната аргументация. Тъй като според традиционната гледна точка тези случаи се класифицират като друг вид езикова игра, а именно игра с фразеологията, присъствието им в анализирания корпус от каламбурни примери поражда въпроси. Ето защо е важно да се уточни, че според виждането, възприето в дисертацията, като каламбури се определят не всички видоизменени фразеологизми/прецедентни изказвания, а само онези, в които трансформацията се основава на игра с конкретен лексикален компонент, например: рус. *Первый блин комом*; *Скажет ли Сборная "Мерси, Баку"?*, бълг. *Облича ме, не ме облича*; *ПЕСни за него пеят*. За съжаление, при разграничаването на структурно-семантичните типове каламбури във втора глава изобщо не се коментира съществената в категориално отношение разлика между каламбурните и некаламбурните фразеологични трансформации.

3) В раздел 4.6.1. не става ясно в какво съотношение се намират националният и териториалният компонент, присъстващи в някои каламбурни заглавия. От една страна, авторката отнася към групата на каламбурите с национален компонент редица примери с участието на топоними (рус. *Не мирный Мирный* и бълг. *Крън в очите*, стр. 168), разглеждайки ги заедно с примерите, в които обект на езикова игра са антропоними, обществено-политически реалии и национално-прецедентни текстове (точка А). От друга страна, тя обособява териториалния компонент в точка Б, където присъстват каламбурни заглавия с топоними, означаващи географски обекти, които се намират не само в Русия или България, но и в други страни. Естествено, тук отново попадат горепосочените примери. Според мен по-правилно би било вътрешнотериториалният компонент да се определи като част от националния, а в отделна група да се анализират случаите, в които обект на каламбуризация стават интернационални, външни за дадената лингвокултура компоненти, в това число топоними (*Держи Кайман шире*, стр. 172), антропоними (*Если друг оказался вдруг, и не друг, и не враг – Ширак*, стр. 175) и др.

4) Наблюденията и изводите, отнасящи се до трудностите при разбирането на социално маркираните каламбури в раздел 4.6.2., биха били по-убедителни, ако бяха подкрепени с резултати от анкета, проведена с информанти от различни социални и/или възрастови групи. В тази връзка бих попитала дисертантката дали в подбора на каламбурните единици, на базата на които изследва влиянието на факторите възраст и

социален статус върху процеса на декодиране на информацията, се е ръководила единствено от собствената си езикова интуиция или е разчитала и на други източници.

5) Изводите, представени в заключението, като цяло са формулирани добре, но смятам, че някои от тях не би следвало да звучат толкова категорично, тъй като се основават на предположения. Например, по думите на авторката, "если статья должна быть создана в короткий срок, российские и болгарские журналисты используют каламбуры, основанные на случайном звуковом сходстве" (стр. 183). В действителност обаче никъде в изложението не се коментират данни за сроковете, в които е трябвало да бъдат написани анализиранияте публикации. Допускам, че дисертантката е определила този различителен признак според жанровата принадлежност на статията (новинарските статии се пишат за много по-кратко време от аналитичните), но това по никакъв начин не е експлицирано в текста на изследването.

Посочените забележки не са от концептуален характер и не нарушават цялостното положително впечатление от работата.

Заключение: Оценявам високо дисертационния труд на Елена Меснянкина и смятам, че той отговаря на всички изисквания, необходими за присъждане на докторска степен. Осъществено е самостоятелно научно изследване, което обхваща богат езиков материал и представлява безспорен принос към интегралното изследване на структурно-семантичните, стилистичните и социокултурните характеристики на каламбура в руската и българската преса. Въз основа на това с пълно убеждение предлагам на почитаемото жури да присъди на Елена Игоревна Меснянкина научната и образователна степен "доктор", за което ще дам и своя глас.

София, 17.09.2015 г.

доц. д-р Силвия Петкова,
Катедра по руски език,
СУ "Св. Климент Охридски"